

В. Франчука, М. Тимченко, “золоті пекторальні тарелі” Г. Польового, побутове, прикладне мистецтво, перші проби пензля юних художників);

– різножанрових художніх творіннях, що являють собою синтез мистецтв – музики, живопису і красного письменства – твори Т. Шевченка, М. Чюрльоніса, М. Волошина, В. Лопати, В. Карамана.

Отже, креативні можливості означених видів художньої діяльності значно підсилюються за умови поєднання їх з грою, спостереженнями за природою, самим собою та іншими людьми, а також читацькою, дослідницькою діяльністю, які найбільш притаманні дітям молодшого шкільного віку.

Зіставляючи явища і факти різних видів мистецтв, учні вчать проникати в глибинну сутність прекрасного, осмислювати, виражати те, що вражає уяву за допомогою власних імпровізованих розповідей, роздумів, словесних (графічних, хореографічних) малюнків, діалогів.

Великий просвітник ставив питання про вчителя, високо цінував учительську працю. Висував високі вимоги до вчителя, визначав його керівну роль у навчальному процесі. Серед основних рис вчителя виділяв любов і повагу до особистості учня, гідність, безкомпромісність, чесність, служіння добру. Безмежна любов до вихованців в нього поєднувалась з великою вимогливістю до них.

Сковорода підкреслював важливе значення морального виховання. Головним завданням морального виховання вважав виховання людяності, благородства і вдячності.

Використана література:

1. Варзацька Л. О. Розвивальне навчання / Директор школи, ліцею, гімназії. – К.: “Пед. думка”, 2003. – №№ 5-6. – С.47-60.
2. Варзацька Л. О., Лобанчук О. А. “Святині рідної землі” (Методичний посібник для вчителя). – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. – 304с.
3. Мацько Л. І. Українська мова: Посібник для старшокласників і абітурієнтів (Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко) – К.: Либідь, 1996. – 432с.
4. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу: курс, читаний в українському народному університеті. – К.: Довіра, 1992 – 141с
5. Потебня О. О. Мова. Національність, Денаціоналізація: Статті і фрагменти. – Нью-Йорк: Вільна Укр. Академія наук у США, 1992. – 158с.
6. Сковорода Г. С. В духовному житті України/ матеріали Всеукраїнської наукової конференції у м. Тернополі 3-4 грудня 1992 р. – Тернопіль, 1994. – 166 с.
7. Юнг К. Архетип і символ. – М.: Знання, 1991. – 99 с.

Анотація

Стаття посвячена архетипним представленням личности и этноса о праформах познания, которые являются основой современной педагогики, формирующей высокоинтеллектуальную личность на основе национальной культуры народа. Значительное созидательное влияние на развитии личности оказывают произведения искусства светочей украинской культуры, соединяя философский подход и народную мудрость.

Annotation

The article deals with the archetypal representations of identity and ethnicity of the initial forms of knowledge that are the basis of modern pedagogy, forming a highly intelligent person on the basis of the national culture of the people. Upbuilding significant impact on the development of the individual works of art have the lights of Ukrainian culture, combining philosophical approach and folk wisdom.

УДК 17:291.1 (477)

Магера О. П.

РЕЛІГІЙНО-ЕТИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА У ВІТЧИЗНЯНІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ

Становлення вітчизняної релігійно-етичної думки органічно пов'язане з духовно-культурними й передусім філософськими традиціями українського народу. Ієрархічна будова Всесвіту в інтерпретації києворуських мислителів увінчується найвищою цінністю – всеблагим і всемогутнім християнським Богом та створеною ним людиною. Вона є створеною інакше, ніж долішний світ. Високе покликання людини пов'язане з творінням її за образом і подобою Божою. Людина є безсмертною, призначеною для духовного життя, вона наділена Божою благодаттю та душею.

Людину києворуські мислителі розуміли як істоту багатомірну, своєрідний “храм”, де присутній Бог, а головне призначення її має реалізуватись у служінні Богові. Людина – це богообраний посередник між Богом і світом. Здатність мислити єднає її з Богом, а наявність тіла – з матерією. Два шляхи здатен обрати кожен: життя або смерть. Шлях життя – це шлях вивільнення від смерті, покора Богові, виконання всіх настанов віросповідання; він адекватний спасінню людини. Це тяжка і водночас радісна духовна праця. Шлях смерті – це шлях гріха, гордошів, непокори, що веде до негарздів та вічних страждань.

Людина, покинута на саму себе, – зазначає києворуський мислитель Кирило Туровський (бл. 1130–1182 рр.), – легко забуває про “істинний розум” та Бога й підкорюється “чувственним узам”: “не тако печашеся о души, яко же о телеси” [1, с.148]. Людина перестає думати про ті безкінечні тортури, які

уготовані грішникам у потойбічному світі. Вона починає “заноситися”, чуючи добре про себе, й страждати, дізнаючись про погане. Людина очима своїми викликає похоть, а дух її сповнюється численними бажаннями. Вустами вона об’їдається, а руками ненаситно збирає багатства.

Щоб уникнути подібних “прогрішень, людина, – на думку Кирила, повинна урівноважити власний розум богооткровенною істиною церкви, вірою. Розум, доповнений вірою й заснований на ній, є “струнким розумом”. Це поняття посідає центральне місце в етико-релігійних розмірковуваннях мислителя. Воно виражає його прагнення обмежити самодостатність мирської мудрості, морально християнізувати її позитивний зміст.

Потужне зростання уваги до цінності людини в українській етико-філософській думці пов’язане з утвердженням напрямку “громадського гуманізму” (кінець XVII–XVIII ст.). Найяскравіший представник цієї духовно-культурної течії Г. Сковорода (1722–1794) пов’язував із серцем. За своєю сутністю, своїм серцем людина уподібнюється Богові; пізнаючи себе, вона пізнає і Бога. Служіння йому й любов до нього є водночас і любов’ю до себе. Людина постає центром світу, в якому концентруються усі проблеми життя й діяльності. Тому принцип “пізнай самого себе” пронизує усю творчість філософа, означуючи пізнання людських природних здібностей, нахилів до певного роду діяльності (“сродної праці”) й життєвого поклонання.

У своїх духовних пошуках Г. Сковорода спирався на символічно інтерпретовану Біблію. Тому його філософія набула рис християнського містицизму. Бог-Отець характеризується філософом як найвища цінність, абсолют, проте він вивищується над природою. Це всюдисуща, невидима натура, яка “усю твар пронизує і утримує; скрізь і завжди був, є і буде” [2, с.141]. Подібно до цього, людське тіло є видиме; але прозорливого й стримуючого його розуму не видно. Страдницький життєвий подвиг Ісуса Христа інтерпретується Г. Сковородою як найвищий вияв моральної самопожертви. Через морально виправдану “зовнішню” смерть кожен зможе забезпечити очищення власної душі, відкривши шлях новому, обожненій внутрішній людині.

Бог у Т. Шевченка, геніального українського поета і художника (1814–1864) інтерпретується як ідеал добра і вищої справедливості, правди, уособлення людської совісливості та моральності. Шевченка мало цікавили теологічні догмати, питання сотворіння світу, первородний гріх, богослужбні канони тощо. Зі своєї найулюбленішої книги - Біблії митець черпав соціально-етичний пафос та поетичну наснагу. Це джерело містило істину, з якою можна звиряти свою суспільну поведінку й людську сутність. Особливе значення мало для нього Євангеліє у період заслання. Це була його основна духовна опора. “Единственная отрада моя в настоящее время – зто Евангелие. Я читаю его без изучения, ежедневно и ежечасно”, – писав Т. Шевченко Варварі Рєпніній 1 січня 1850 року [3, с. 592]. Хоча приблизно у той же час поетом було написано відомий вірш “Якби ви знали, паничі...”, в якому читаємо: “Хула всьому! Ні, ні, нічого// Нема святого на землі...// Мені здається, що й самого// Тебе вже люди прокляли”.

Т. Шевченко схиляється перед образом Ісуса Христа як нетлінною цінністю, перед його немеркнучим подвигом. Син Божий мудро навчав: “Як в світі жить, людей любить, //За правду стать. За правду згинуть!”, “за воленьку, святую волю!”. Поет звертає увагу на Христа передусім як на ідеальне втілення ‘сутності людини – Божої подоби, “а на його самопожертву як на ту історичну дію, що морально зобов’язує кожну людину” [3, с. 596]. Для Шевченка у Христі немовби “знімається” дистанція між людиною і Богом. У зв’язку з цим доцільно згадати слова російського релігійного філософа С. Булгакова: “...И ныне Христос страдает и распинается с человеком и за человека, с ним со-умирает” [4, с. 143]. Глибоке обурення Т. Шевченка викликало спотворення світськими властями Російської імперії та клерикалами євангельського вчення, паразитування на ньому, використання Божого імені для виправдання негідних справ. Об’єктивну оцінку феноменів релігійності Т. Шевченка дав К. Чуковський, видатний російський поет і літературознавець: “В гневе он как пророк, в смиреннии как апостол; его ласка переходит в молитву, его кротость – в подвиг любви и прощения; каждое чувство он доводит до пафоса и религиозен в каждом своем слове: иным и не может быть великий национальный поэт, жрец и жертва своего народа, облагородивший, возвысивший, претворивший в красоту и святину все, что создала его родина” [5, с. 529].

Релігійно-етичний аспект філософських пошуків видатного українського мислителя – П. Юркевича (1827–1874) ґрунтується на засадах примату загальнолюдських цінностей. Його філософія зорієнтована на досягнення мети і сенсу існування людства, його духовних потреб, сакральних ідеалів вищого і вічного. Принципово заперечуючи абсолютизацію раціонально- інтелектуального начала у свідомості окремої людини, Юркевич наголошував на значущості емоційно забарвленого прагнення до вищого і святого у процесі духовного пізнання світу й самопізнання людства. Основними засобами збагачення вселюдської свідомості є філософія, наука і релігія. Проблема ціннісного ставлення людини до Бога постала не як випадковість, а як необхідність – у контексті одвічної потреби у самоосмисленні. Феномен релігійного світогляду та його ціннісних аспектів П. Юркевич досліджує у контексті звернення до людської особи в екзистенційному вимірі.

Релігія, за Юркевичем, ґрунтується на містичних засадах духовного людського ества, заглибленого у людське серце. Воно є для філософа найголовнішою цінністю людини, носієм її фізичних та духовних сил, стрижнем морального й релігійного життя, спонукою пізнавальної діяльності, джерелом невичерпного багатства внутрішнього світу. П. Юркевич називає серце “центром душевного і духовного

життя людини... У серці започатковується і народжується рішучість людини на ті чи інші вчинки; в ньому виникають різноманітні наміри і бажання; воно є місцем волі та її бажань” [6, с. 341]. У моральному відношенні людське серце постає “скрижалем, на якому викарбуваний природний моральний закон” [Там само]. П. Юркевич здійснив спробу пов’язати біблійне вчення про серце з християнським началом моральності й таким чином з’ясувати її значення для проблем практичної філософії. Він обстоював ідею гармонізації знання та релігійної віри, вбачаючи у вченні про серце глибинні основи релігійної свідомості людства.

Прагнення вселюдської свідомості підпорядкувати свій розвиток божественному ідеалові сприяє з’ясуванню й земних цінностей людського роду. Лише духовне піднесення людства від стану тваринного егоїзму до вершин релігійної свідомості здатне забезпечити досягнення на релігійних засадах стану вселюдської єдності. “Людина, – зазначає П. Юркевич, – починає свій моральний розвиток з рухів серця, яке б бажало усюди бачити добро, щастя, солодку гру життя, усюди хотіло б зустрічати істоти, що радуються, гріють одна одну теплотою любові, що є зв’язані між собою приязню та взаємним співчуттям. Тільки в цій формі здійсненого загального щастя воно уявляє собі світ, що є гідний існувати” [Цит. за: 7, с.200].

Проблема співвідношення національних та релігійно-етичних цінностей, їхньої ролі у соціокультурному розвитку України знайшли відображення у науковій творчості М. Драгоманова (1841–1895), видатного вченого і громадського діяча. Вчений неодноразово підкреслював, що першопричиною більшості соціальних рухів була боротьба за свободу віросповідання, несумісного з будь-яким нав’язаним іззовні домінуванням тієї чи іншої релігії. Об’єктивною основою виявлення нетерпимості, пов’язаної з примусом, на думку вченого є централізм у громадському, політичному та духовному житті. Це влада одного самодержця, однієї церкви, однієї релігії, однієї нації. На зміну цьому станові справ у суспільстві має прийти “універсалізм” – вільне об’єднання людей на основі вибору певної влади, що передбачає плюралізм у релігійному, духовному й соціально-культурному житті. Цілком справедливим видається висновок з “Чудацьких думок про українську національну справу”, в якому рельєфно виразились міць і толерантність думки М. Драгоманова про те, що: “... головне діло – поступ людини і громади, поступ політичний, соціальний і культурний, а національність є тільки ґрунт, форма та спосіб” [8, с. 558].

Аналізуючи невичерпний етико-аксіологічний потенціал вітчизняної філософської та суспільно-політичної думки, починаючи з доби Київської Русі й завершуючи духовною спадщиною велетнів революційної демократії ХІХ ст., правомірно констатувати дедалі зростаюче його значення для побудови у сучасних умовах справедливого, демократичного й толерантного українського суспільства. Зазначене у рівній мірі стосується процесів і явищ світської духовної культури та церковного життя у нашій державі початку другого тисячоліття.

Використана література:

1. *Замалеев А. Ф., Зоц В. Л.* Мыслители Киевской Руси. Изд. 2-е, перераб. и доп. – К. : Изд-во при Киевском госуд. ун-те издатобъединения “Вища школа”, 1987.
2. *Сковорода Г.* Вступні двері до християнської добронравності // Твори в 2 т. – Т. 1. – К. : Наукова думка, 1994.
3. *Дзюба І. М.* Тарас Шевченко. Життя і творчість. – К. : Вид. дім “Киево-Могилянська академія”, 2008.
4. *Булгаков С. Н.* Размышления о войне // Звезда. – 1993. – № 5.
5. *Чужовский К.* Лица и маски. – СПб., 1914.
6. *Юркевич П.* Серце і його зачення в духовному житті людини за вченням слова Божого // Історія філософії України. – К., 1992.
7. *Чижевський Д.* Нариси з історії філософії на Україні. – К., 1992.
8. *Драгоманов М. П.* Чудацькі думки про українську національну справу // Вибране (“мій задум сложить очерк історії цивілізації на Україні”). – К. : Либідь, 1991.

Аннотація

На материалах философского наследия киевских мыслителей Г. Сковороды, Т. Шевченко, П. Юркевича и М. Драгоманова в религиозно-этическом аспекте проанализирован этико-аксиологический потенциал отечественной философской и общественно-политической мысли. Мировоззренческое значение этого аспекта закономерно возрастает на современном этапе строительства справедливого, демократического и толерантного украинского общества, есть в должной мере актуальным в оценке процессов светской духовной культуры и церковной жизни начала второго тысячелетия.

Annotation

Ethical and axiological potential of the national philosophical and political thought was analyzed in religious and ethical terms on materials of the philosophical heritage of the following Kyiv thinkers: H. Skovoroda, T. Shevchenko, P. Yurkevych and M. Drahomanov. Worldview value of this aspect increases regularly at the present stage of construction of a just democratic and tolerant Ukrainian society; it is sufficiently relevant in valuation of the processes of secular intellectual culture and church life of the beginning of the second millennium.